

Semantik Açından Kur'ân'da "Vakar" Kavramı

Yakup BIYIKOĞLU | 0000-0003-0759-8634

Doç. Dr. | Yazar | ybiyikoğlu@nku.edu.tr

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi | ROR: 01a0mk874

Tefsir | Tekirdağ, Türkiye

Öz

Bu çalışmada hedeflenen şey, ahlâk kavramı olan vakarın semantik açıdan nüzul öncesi ve sonrasında sözlük ve terim olarak hangi anlamlara geldiğini araştırmak olmuştur. Zira Kur'ân'da az geçen bir kavram olmasına rağmen "Vakar" kavramının mecazî ve hakikî olarak birtakım anlamlara delalet ettiği tespit edilmiştir. Araştırma neticesinde etimolojik olarak bu kavramın "işitme duyusunun kaybolması", "ağır yük", "birine saygıda bulunmak", "ağırbaşlı ve yumuşak huylu olmak" ve "sabır ve metanetli olmak" gibi anlamlarına karşılık geldiği sonucuna varılmıştır. Kavramın yakın anlam kapsamına bakıldığında; hilm, huzur/hudû, izzet-ta'zîm, sekînet ve teenni lafızları öne çıkmıştır. Kur'ân'ın ise bu kavrama yüklediği anlamları, "ağırılık", "yük", "saygı/ta'zîm", "büyüklik/yücelik" ve "krr" lafzından türev olarak da "iskân/vakurla oturmak" şeklinde sıralandığı görülmüştür. Ayrıca hadislerde de vakar kelimesinin "tevazu", "ağırbaşlılık", "yüceltmek", "olgunluk" gibi anlamlar üzere kullanıldığı tespit edilmiştir. Son olarak bu çalışmamızda "tevkîr" kelimesinin vahiy öncesinde "oyuk", "iz bırakmak" anlamlarına geldiği, sonrasında "saygı duymak" anlamına dönüştüğü görülmüştür. Yine nüzul sürecinde ayetlerdeki "vakır/sağırılık" lafzı, mecazî anlama dönüşmüştür. Bunların dışında Kur'ân, "vakar" kavramına yeni bir anlam yüklemeyip câhiliyye şiirleri ve sözlüklerde geçen anlamlarda kullanmıştır. Nüzul sonrasında ahlakî bir kavram şeklinde kullanılan vakarın, hilm manası yanında "ciddi" ve "sakin/ağırbaşlı olmak" anlamlarını ifade ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur'ân, Ahlâk, Vakar, Hilm, Tevazu.

Atıf Bilgisi

Bıykoğlu, Yakup. "Semantik Açından Kur'ân'da "Vakar" Kavramı". *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (Nisan 2023), 47-60.

<https://doi.org/10.32950/rid.1255500>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 23.02.2023	Kabul Tarihi: 10.04.2023	Yayın Tarihi: 20.04.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

The Concept of "Waqar" in the Qur'an From a Semantic Perspective

Yakup BIYIKOĞLU | 0000-0003-0759-8634

Assistant Professor | Author | ybiyikoglu@nku.edu.tr

Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology | [ROR:: 01a0mk874](https://orcid.org/01a0mk874)

Tafsir | Tekirdağ, Türkiye

Abstract

The aim of this study was to investigate the meanings of "waqar/dignity", which is the concept of morality, as a dictionary and a term before and after the revelation in terms of semantics. Because although it is a concept that is rarely mentioned in the Qur'an, it has been determined that the concept of "waqar" refers to some meanings metaphorically and genuinely. As a result of the research, it was concluded that this concept etymologically corresponds to the meanings of "loss of hearing", "heavy burden", "respecting someone", "being dignified and mild-tempered" and "being patient and fortified". Considering the close meaning of the concept; The words hilm/gentleness, peace/hudû', izzet-ta'zim, sekîet and teenni came to the fore. It has been seen that the meanings attributed to this concept by the Qur'an are listed as "heaviness", "burden", "respect/honor", "greatness/sublimity" and "sitting with dignity" as a derivative of the words "krr". In addition, it has been determined that the word dignity is used in the hadiths with meanings such as "humility", "solemnity", "glorification", "ripeness". Finally, in this study, it has been seen that the word "tawkîr" means "hollow", "leaving a trace" before the revelation, and then it turns into the meaning of "respect". Again, during the revelation process, the word "waqr/deafness" in the verses turned into a figurative meaning. Apart from these, the Qur'an did not give a new meaning to the concept of "waqar" and used it in the meanings mentioned in jahiliyyah poems and dictionaries. It has been seen that dignity, which is used as a moral concept after the revelation, means "serious" and "being calm/dignified" besides the meaning of hilm.

Keywords

Tafsir, Qur'an, Ethic, Dignity, Hilm/Gentleness, Humility.

Citation

Bıyıkoğlu, Yakup. "The Concept of "Waqar" in the Qur'an From a Semantic Perspective". *Rize Theology Journal* 23 (April 2023), 47-60.

<https://doi.org/10.32950/rid.1255500>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 23.02.2023	Date of Acceptance: 10.04.2023	Date of Publication: 20.04.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

Kur'an'da kök anlam olarak ahlâkî hususlara delalet eden pek çok kavram mevcuttur. Bunlardan biri de "vakar" kavramıdır. Kur'an'da dokuz defa zikredilen ve "وقر/v-k-r kökünden türeyen bu kavram, ayetlerde çeşitli formlarda geçmektedir. Buradan hareketle bu çalışmaya yönelişimizin amacı belirtilecek olursa "v-k-r" kavramının bir ahlâk terim olarak hilm, tevazu, hudû' ve izzet ve benzeri ile yakın anlamda kullanılması, bizleri bu kavramın semantik açıdan incelenmesine ve vahyin "vakar" terimine yeni anlamlar yükleyip yüklediğinin cevabının araştırılmasına sevk etmiştir.

Önem ve işlevselliğinin anlaşılması bağlamında semantik hakkında giriş mahiyetinde kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Semantik, "kelime ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen ilim dalıdır."¹ Yine Izutsu, semantiğin tarifini; "semantik, bir dilin anahtar kelimeleri üzerindeki analitik çalışmadır. Bu çalışma yalnız konuşma âleti olarak değil, bundan daha önemlisi kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de âleti olarak o dili kullanan milletin dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak amacı ile yapılır"² şeklinde yapar. Buradan hareketle okunan metnin doğru anlaşılabilmesi için uhdesinde bulunan kelimelerin iyi bilinmesi gerekir. Bu durum da ancak Kur'an'ın delalet ettiği anlamları ortaya çıkartmakla olur. Bir müfessir, Kur'an kelimelerinin ilk anlamlarını öğrenmek istediğinde, indiği döneme dair kelimeyi izah edecek bir rivayet bulamazsa onun yapacağı iş, bu kavram üzerinde semantik bir çalışma yapmasıdır. Zira zaman içerisinde kelimenin genişleme veya daralma şeklindeki değişiklikler semantik ilminin konusudur. Kelime veya kavrama dair anlam değişiklikleri ancak semantik tahliller yaparak tespit edilebilir.³

Son dönemde konulu tefsir bağlamında bu tür çalışmalara yönelimin arttığı malumdur. Dolayısıyla bu tür kavram çalışmalarında belirli bir yöntem takip edilmektedir. Bu makalemizde de semantik yöntemle dayalı olarak "vakar" kavramının tekabül ettiği anlamlar üzerinde durulacaktır. Özellikle şiirin Arab'ın divanı oluşu hasebiyle lafza dair kök anlama ulaşabilmek için yer yer Câhiliyye şiirlerine başvurulacaktır. Yine bu kavramın kapsamına giren hilm, hudû', izzet-ta'zîm, sekînet, teenni gibi yakın anlama dair lafızların tekabül ettikleri manaların bütüncül olarak görülebilmesi, kavramın anlaşılmasına önemli oranda fayda sağlayacaktır. Bu şekilde "vakar" kavramının anlamsal boyutu ve yakın anlam çerçevesine dair kullanımları görülmüş olacaktır. Kavramın etimolojisinde kapsam olarak klasik döneme dair Arap şiiri divanlarına, Temel Arapça sözlüklerine ve modern dönem sözlüklere; terimsel anlama ulaşmak hususunda da bazı ansiklopedik kaynaklara müracaat edilecektir.

Çalışmanın kapsamına gelince ana mihenk noktası olarak Kur'an'da zikredilen bu kavramın tefsirlerdeki anlamlarına dair izahlar yapılacaktır. Böylece Kur'an'da farklı kalıplarla zikredilen "v-k-r" lafzının anlam karşılıkları izah edilmeye çalışılacaktır. Son olarak da kavramın anlamsal boyutunu görebilmek için hadislerde delalet ettiği anlamlar ortaya konacaktır. Çalışma, elde edilen verilerden hareketle sonuç ve değerlendirme ile son bulacaktır.

Bu konudaki literatüre bakıldığında sadece hadisler üzerinden bir çalışmanın yapıldığını, Kur'an bağlamında bu türden yerli veya yabancı böyle bir çalışma yapılmadığını gördük. Dolayısıyla bu kavramın nüzul ortamında hangi anlamlara büründüğünü görebilmek adına bu çalışmayı ele aldık. Bu meyanda mukayese olması ve alana katkı sağlaması açısından Hadis ilmi alanında Dr. Hüseyin Vuruşkan'ın Diyanet İlmî Dergisi'nin 56/3. sayısındaki "Hadislerle Vakar Kavramı" isimli çalışmasından epeyce istifade ettik. Yine bu kavramla çevre lafızlar şeklinde alakalı "tevazu" kavramına dair Prof. Dr. Celil Kiraz'ın Emin Yayınları arasında yayımladığı "Kur'an'da Ahlâk İlkeleri" isimli kitabına müracaat ettik. Ayrıca ahlâkî bir kavram olan "hilm" lafzına dair Dr. Serpil Başar'ın Diyanet İlmî Dergisi'nin 49/1. sayısında yayımlanan "Kur'an'da Hilm Kavramı" isimli makalesinden ve Prof. Dr. Mustafa Çağrırcı'nın Diyanet İslâm Ansiklopedisindeki "hilm" maddesinden faydalandık. Son olarak da tasavvuf ıstılahı bağlamında "sükûnet/sekine" kavramını ele alırken Ethem Cebecioğlu'nun Rehber Yayınları arasında yayımladığı "Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü" isimli kavram sözlüğüne; yine farklı ıstılahlar için de yakın dönemde telif edilen birtakım lügat ve kaynaklara müracaat ettik.

Makalenin genel kaynak çerçevesine dair kısa bir değerlendirme yapılacak olursa çalışmamız bir kavram analizi olduğundan ilk

¹ Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü (Anakara: Savaş Yayınları, 1975), 7, 18; yine daha kapsamlı olarak "dili anlam yönünden ele alan göstergenin gösterilen bölümü veya içeriğini eş zamanlı ve art zamanlı açılardan inceleyen dil bilim dalıdır" şeklindeki tanım için bk. Berke Vardar, Dilbilim ve Dilbilgisi Terimler Sözlüğü (Ankara: Sevinç Basımevi, 1980), 21. Ayrıca semantik metodun çeşitlerinden olan linguistik, felsefi ve genel semantik; semantiğin tarihi ve semantik ilgili yapılan çalışmalar hususunda bk. Ali Galip Gezgin, Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2002), 109-115.

² Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 17.

³ H. Mehmet Soysaldı, "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", Kur'an ve Dil- Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2001), 41.

dönem sözlüklerden, yakın dönemde yazılan Türkçe sözlüklere varıncaya kadar edinebildiğimiz tüm kaynaklar incelenmeye çalışılacaktır. Bu minvalde kavramın gerek lügavî gerekse istilâhî olarak anlamsal alanı/çerçevesi ortaya konacaktır. Buradan hareketle vahiyle “v-k-r” lafzının yeni anlam kazanıp kazanmadığı hususu; bir başka açıdan nüzul ortamına dair kavramın anlam boyutunu görmek için ise bu lafzın hadislerdeki kullanımları izah edilmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak kavramın tespitinde analitik bir tahlil ortaya koyabilmek adına literatüre dair tüm malumat imkân nispetinde gözden geçirilecektir.

1. Kavramın Etimolojisi

Vakar lafzı, temel anlam olarak ele alındığında “el-vekru/الوقر”, kulakta ağırlık demektir.⁴ Bu bağlamda Halil b. Ahmed (öl. 175/791) bir Arap şiirinde bu lafzın: “Kötü söz, kulağıma sağrıktan daha ağır geldi”⁵ şeklinde zikredildiğini söyler.

“V-k-r/وقر” kelimesi, hakikî anlamda iştirme melekesinin tamamen kaybolması manasına gelir. Yine eşeğe ve katıra yük yüklemek anlamına gelir ki, bu meyanda “el-vikru” lafzı, sırt veya baş üzerinde ağırlık taşımaya delalet eder.⁶ “el-vekretü” ise yeryüzünde boşluk/oyuklar anlamında kullanılır. Yine bu kalıpta suyun önünde engel olarak suyu kesen taş için de kullanılır.⁷ Bu anlamdan hareketle kaya üzerinde suyun tutulduğu büyük oyuklar “el-vekîr/el-vekîre” olarak adlandırılır.⁸ Mecazî bağlamda “el-vekîr”, koyun sürüsü veya küçük koyun için de kullanılır.⁹ “el-vakâr”, ağır ağır başlı ve halîm-selim olmak anlamlarına delalet eder. Bu bağlamda istilâh anlamı olarak “vakur”, hilm ve ciddiyet sahibi kimselere denir. Başka bir ifade ile heybetli ve saygın kimseler de bu vasıf ile nitelenir.¹⁰ Yine Halil b. Ahmed’e göre “tevkîr” vezni ise bir kimseye saygı ve ihtiramda bulunmak anlamına da delalet eder. Bu bağlamda bu kelime ta’zîm için kullanılır. Ayrıca “tevkîr” lafzının, borcun kişiye ağır gelmesi ve fakirlik anlamında da kullanıldığı görülür.¹¹ Borcun ağır gelmesinden hareketle bunun sabır ve metanet anlamına delalet ettiği de söylenir. Yine yakın anlam olarak ‘temkin’ anlamını da ifade eder.¹² “Evkara” lafzı, ağacın çok meyveli olması anlamını ifade eder ki bu bağlamda hurmaların çok oluşuna “evkaratu’n-nahle” denir.¹³ Aynı zamanda ağır bir cenine, çocuğa gebe kalan kadın için “imretün mükeretun” tabiri kullanılır.¹⁴ Son olarak “el-mevkir” ise dağın sırtındaki ova veya düzlük anlamına mekân ismi olarak zikredilir.¹⁵

2. Kavramın Nüzul Öncesi Anlamı

Câhiliyye dönemi şiirlerine bakıldığında kök anlam olarak bu kavramın az sayıda geçtiği görülür. Bunlar da muallakât-ı Seb’a’da değil de divanlarda “vakar” ve “tevkîr” lafızları şeklinde zikredilmiştir. Câhiliyye şiirlerinde bunların kullanımlarına bakıldığında “vkr” kökünden gelen vakar kelimesi, “hilim sahibi” ve “ciddi” olmak anlamına delalet üzere şöyle dillendirilir.

نِسَاءُ بَنِي امْرِئِ الْقَيْسِ الْمَوَاتِي ... كَسَوْنَ وُجُوهُهُمْ حَمَمًا وَقَارًا

“İmriü'l-Kays oğullarının hanımları

Yüzlerini ciddiyetle muhafaza ederek örterler.”¹⁶

⁴ Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, Mu'cemu'l-mekâyisil-luga, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1979), 6/132; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Tezhibu'l-lüga, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l-Misriyye, ts.), 9/279; Mecduddin Muhammed b. Ya'k'ub el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmusi'l-muhîr, thk. Muhammed Naim el-Arkusûsî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 493; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab (Beyrût: Dâru Sâdir, ts.), 5/289; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Ragıb el-İsfehânî, el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrût, Dâru'l-Marife, ts.), 529.

⁵ “أذني عنه وما بي من صمم” و“كلام سيء قد وقرت”, bk. Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, Kitâbu'l-'Ayn, thk. Abdulhamid Hindavî (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 4/390; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, Esasu'l-belagah, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/349.

⁶ Ezherî, Tezhibu'l-lüga, 9/279; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 5/289.

⁷ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-'Ayn, 4/390-391; Ezherî, Tezhibu'l-lüga, 9/281.

⁸ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 5/291; Fîrûzâbâdî, Kâmusi'l-muhîr, 493.

⁹ Fîrûzâbâdî, Kâmusu'l-muhîr, 493.

¹⁰ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-'Ayn, 4/390.

¹¹ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-'Ayn, 4/390-391.

¹² Bk. Mehmet Doğan, Temel Büyük Türkçe Sözlük (İstanbul: Bahar Yayınları, 1994), 797.

¹³ Zemahşerî, Esasu'l-belagah, 2/349; Ezherî, Tezhibu'l-lüga, 9/279.

¹⁴ Ezherî, Tezhibu'l-lüga, 9/280.

¹⁵ Fîruzabâdî, Kâmusu'l-muhîr, 493.

¹⁶ Ebû Nasr Ahmed b. Hâtîm el-Bâhilî, Divânü Zirumme Şerhu Ebî Nasr el-Bâhilî, thk. Abdulkuddûs Ebû Sâlih (Cidde: Müessesetü'l-İmân, 1982), 2/1391. İslam sonrası anlam mukayesesi bağlamında ileri dönemdeki şiirlere bakıldığında benzer anlamda “vakur ve ciddi duruş” şeklinde bir şiirde şöyle geçer: وَأَلْبَسَكَ اللَّهُ: “فَلَا تَوَخَّ اللَّهُ عَنكَ الْوَقَارَا ... تَوَخَّ الْوَقَارَا ...” Allah sana ağırbaşlılık/ciddiyet elbisesini giydirdi...senden ciddiyet hasletini çekip almadı.” Bk. Ebu'l-Feth Hasan b. Abdillâh

Muhadram şairlerden Ka'b b. Zühre (öl. 24/645 [?]) de aynı kökten gelen "tevkîr" lafzını Câhiliyye şiirlerinde kullanıldığı üzere ilk tabii anlamında şu şekilde zikreder:

تَرَكَ الصَّرْبُ بِالسَّنَابِكِ مِنْهُنَّ... بِضَاحِي جَبِينِهِ تَوَقِيرًا

"Kadınlardan birinin tırnağı ile vurması,

Onun alınında oyuklar(izler) bıraktı."¹⁷

Burada görüldüğü üzere ilk anlam olarak tevkîr, oyuk/izler anlamında kullanılmıştır. Daha sonra nüzul döneminde ayetlerde bu lafız, "ta'zîm", "saygı duymak" ve "azamet" gibi anlamlara dönüşmüştür.

Özetle "vakar" nüzul öncesi şiirlerde ciddiyet-ağırbaşlılık anlamında kullanılmıştır. "Tevkîr" ise "oyuklar meydana getirme, izler oluşturma" şeklinde Câhiliyye şiirlerinde anlamlandırılmış, nüzul sonrasında "saygı göstermek" ve "azamet" şeklinde farklı bir anlama bürünmüştür.

3. Kur'an-ı Kerîm'de Vakar Kavramı

"vkr/vkr" lafzı, Kur'an-ı Kerîm'de kök lafzı türevleriyle birlikte dokuz yerde geçer. Öncelikle kök lafızdan başlayacak olursak sülâsî olarak وَقَرَّ (ağırılık) anlamında mastar olarak altı yerde zikredilir.¹⁸ Bir yerde وَقَرَّ şeklinde¹⁹, bir yerde mezîd fiil تَوَقَّرُوهُ olarak tef'îl vezninde²⁰ ve son olarak büyüklük anlamında bir yerde وَقَرَّ şeklinde²¹ geçtiği görülür.

Sülâsî fiil olarak ayetlerde zikredilen vekr, kulak (أُذُنٌ/üzn) ile kullanılarak "ağırılık" anlamına delalet eder. Süre tertibine göre bakılacak olursa En'âm sûresi 25. ayette "فِي آذَانِهِمْ وَقَرَّ" ibaresinde yer alan vkr, ağırılık ve sağırılık anlamında kullanılmıştır. Nitekim onlar, bu vasıfları nedeniyle kendisine okunan ayetlere sağdırlar, kendisine davet edilen şeye kulak verip dinlemezler.²² Ebu Ubeyde (öl. 209/824[?]) bu sağırılığın hakiki değil de mecazî anlamda kullanıldığını söyler. Dolayısıyla bunun, mecazî anlamda kulakta bir ağırılık/sağırılık olduğuna dikkat çeker. Buradan hareketle denilebilir ki inkârcılar işitseler de hakikat, hayır ve hidayet konusunda sağdırlar, bu hususta duymak istemezler.²³ Taberî (öl. 310/923) bu bağlamda "vkr" lafzına dair, Allah'ın (c.c), kendilerine tilavet edilenleri anlama ve dinlemeye meyletme hususunda müşrik inkârcıların kulaklarına bir ağırılık ve sağırılık meydana geldiğini beyan eder.²⁴ Zira müşrikler, ayetin sonunda belirtildiği üzere Kur'an'da belirtilen hususları, öncekilerin de söyledikleri gibi masallar olarak nitelerler. Yine Fahreddin er-Râzî'ye (öl. 606/1210) göre onlar, küfürde ısrar ettikleri, inatçılıkları ve hakikate kulak tıkamalarından dolayı imandan yüz çevirmişlerdir. Dolayısıyla onların "... onların üzerine onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üzerine perdeler çektik, kulaklarına da ağırılık verdik..." şeklinde imana mâni olan bir hal üzere oluşları Kur'an'da kinayeli olarak anlatılmıştır. Yani onların buldukları halet-i rûhiye bu şekilde hikâye edilmiştir. Yoksa onların hakikatten yüz çevirmeleri şeklinde sağırılık ifade eden bu kinâyeye, inkârcıların Allah Teâlâ tarafından iman etmekten cebri olarak alı kondukları anlamına hamledilmemelidir.²⁵ Yine ahirete inananmayan müşriklerin de aynı psikolojiye sahip oldukları ve bu yüzden Kur'an'ı dinlemeye dair kulak tıkadıkları aynı tabirlerle beyan edilir.²⁶ Bu minvalde Kehf sûresindeki "kulaklarında ağırılık vardır" şeklindeki ifadenin bu tipolojiyi yansıttığı görülür. Bu vasfı taşıyıp da Allah'ın ayetleri kendisine hatırlatıldığında kibirlenip bunları dinlemekten yüz çevirenler, aslında en büyük zulmü kendilerine yapmışlardır. Zira bu tür davranışı sergileyenler kendilerini ebedî azap hayatı içine itmişlerdir. Dolayısıyla Yüce Allah peşin düşünceli, inatçı kimseleri inkârlarında devam ettikleri için kalplerini mühürler, kulaklarını tıkar. Sonra da bunlar hakkı işitip anlayamazlar. Peygamberler başta olmak üzere davetçilerin daveti bunlara fayda vermez, bunlar asla doğru yolu da bulamazlar.²⁷ Yine Lokman sûresi 7. ayette de kulaklarına ağırılık varmış gibi Allah'ın ayetlerini duymazlıktan gelenlerin kibir/büyüklük taslamalarından bahsedilir. Oysaki ayette Yüce Kitâb'ın inananlar için rehber ve şifa olduğu; inananların ise kulaklarında bir sağırılık ve Kur'an'ın onlara kapalı olduğu haber verilmektedir.²⁸ Fussilet sûresi 5.

¹⁷ İbn Ebî Husayne, Divânü İbn Ebî Husayne, thk. Muhammed Es'ad (Beyrût: Dâru Sâdır, 1999), 1/233.

¹⁸ Ebû Saîd Hüseyin b. Abdillâh es-Sükkerî, Şerhu Divanı Ka'b b. Zühre (Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kütübî'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002), 178.

¹⁹ el-En'âm 6/25, el-İsrâ 17/46, Kehf 18/57; Lokman 31/7; Fussilet 41/5, 44.

²⁰ ez-Zâriyât 51/2.

²¹ el-Fetih 48/9.

²² Nûh 71/13.

²³ Ebû Ca'fer Muhammed b. İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vili'l-âyi'l-Kur'an, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin er-Türki (Kahire: Dâru Hecl, 2001), 9/197.

²⁴ Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî Ebû Ubeyde, thk. Muhammed Fuad Sezgin, Mecâzû'l-Kur'an (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.), 1/189.

²⁵ Taberî, Câmiu'l-beyân, 89/197.

²⁶ Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 12/197.

²⁷ el-İsrâ 17/46.

²⁸ Hayrettin Karaman vd., Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir (Ankara: Diyanet İşeri Başkanlığı Yayınları, 2006), 3/564.

²⁹ Fussilet 41/44.

ayette de dine davet hususunda da onların kalplerinin kapalı olmasından ve kulaklarının da sağırlığından bahsedilmektedir. Müfessir Râzî de ayetin sonunda ki "...sen yapacağını yap, biz de yapıyoruz..." ifadesinden hareketle sen dinin gereğini yap, biz de kendi dinimize göre hayatımızı idame ettireceğiz veya sen bize karşı elinden geleni yap, biz de seni davanda başarısız kılacağız şeklinde iki hususa dikkat çekmektedir.²⁹

"وَقَرَّ/vikr" ise yük anlamına gelip Zâriyât sûresinde "فَالْحَامِلَاتِ وَوَقَرَّ" şeklinde kasele zikredilen dört husustan³⁰ ikincisi olarak gelmiş, mezkûr sûrenin 2. ayetinde bu lafızla "yükü taşıyanlar" üzerine yemin edilmiştir. "الْوَقْرُ" ağır bir şey anlamına delalet etmekte olup³¹ bazı müfessirlere göre burada yük taşıyanlardan kastın bulutlar olduğu söylenir. Çünkü bulutlar yağmuru/suyu taşırlar.³² İlk ayette belirtilen ifadeden hareketle rüzgâr toprağı taşıyamaz, sadece bir yerden öbür yere nakleder ve bulutların aksine bir yere atar. Oysaki bulutlar, havada herhangi bir şey düşürmeden suyu taşırlar.³³ İbn Âşûr (öl. 1973), bu hususu ilmî tefsir bağlamında açıklayarak burada yağmurun meydana gelmesi için su buharı ile dolu bulutların taşıyıcı oluşunun doğruluğuna dikkat çeker. Tozutup savuranlar üzerine atıf yapılması, bulutların rüzgârlardan kaynaklı olarak hareket etmesi, savrulması nedeniyledir.³⁴ Burada yük taşıyanların, bulutların yanında "insan ve eşya yüklü gemiler" ve "gebe dişiler" gibi hakiki anlamda başka vasıtalara delalet ettiği bazı âlimler tarafından söylenmektedir.³⁵

"تَوَكَّرَ/tevkîr" lafzı Fetih sûresinde bu kökten saygınlık anlamında geçmektedir. Zira "Bu size Allah'a ve Resûlü'ne iman etmeniz, Resûlü'ne yardım etmeniz, ona saygı göstermeniz, O'nu (Allah'ı) sabah akşam tesbih etmeniz içindir"³⁶ meâlindeki ayette "tevkîr" lafzında ta'zîm (saygı göstermek) anlamı vardır. Dahhâk b. Müzâhim'e (öl. 105/723) göre, her türlü saygınlık ve yüceltmek, ta'zîr ve ta'zîm demektir. Yine Allah'ı tevkîr etmek ise tefsirlerde "تَعْظِيمَ/ta'zîm", "إِجْلَالَ/iclâl" ve "تَفْخِيمَ/tefhîm" ile ifade edilir.³⁷ Yine ayette ta'zîr تَعَزَّوْهُ, ta'zîm anlamına hamledilmiştir.³⁸ Oysa ki gerçek anlamda ta'zîr, "إِنْ تَنْصُرَ اللّٰهَ" ibaresindeki gibi, "yardım", "desteklemek" ve "izzet sahibi kılmak" demektir.³⁹

Tefsir kırâat ilişkisi olarak bakıldığında ayette geçen zamirlerin hepsinin ta'zîr, ta'zîm ve tesbîh olarak Allah'a râci kılındığını tercih edenler olmakla beraber;⁴⁰ bu hususta ta'zîr ve ta'zîm lafızlarını Hz. Peygamber'e, tesbîh lafzını da Allah'a râci kılan kırâat makbul görülmüştür. Nitekim bu ayrıma dair Mushaflarımızda "تَوَكَّرُوْهُ" ibaresi üzerinde vakf-ı mutlak işaretinin remzi "ط" harfi konmuştur.⁴¹

"وَوَاكَّرَ/vakar" lafzı ise "ne oluyor size de Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz?" mealinde tek ayette geçmekte olup⁴², dilci müfessirler buradaki vakar lafzına "Allah'ın büyüklüğünden korkmuyorsunuz" anlamını vermişlerdir.⁴³ Nitekim ilk tefsirlerde İbn Abbas'tan rivayetle ayetteki vakar kelimesinin "azamet/büyüklik" anlamına delalet ettiği görülür. Buradan hareketle Mücâhid de ayeti "Sizler Allah'ın büyüklüğünü görmüyorsunuz" şeklinde yorumlar.⁴⁴ Fahreddin er-Razi burada iki görüş olduğunu söyler. İlki, burada umulan (reca) şey korkudur. Oysaki vakar, büyüklük; tevkîr ise saygı ve yüceltmektir. "تَوَكَّرُوْهُ" ifadesinden hareket edilecek olursa mana, "onlara ne oluyor da Allah'ın azametinden korkmuyorlar?" şeklinde olur. Bu anlam Müfessir Râzî'ye göre doğru olmaz. Çünkü ona göre çoğu lügatlerde zahir olarak recâ, korkunun zıddıdır. İkinci görüş ise "büyüklüğü ummak" şeklinde Zemahşerî'nin de (öl. 538/1144) işaret ettiği üzere "size ne oluyor ki Allah'ın büyüklüğünü

²⁹ Râzî, Mefâtihi'l-gayb, 27/99.

³⁰ Ayette üzerine yemin edilen bu hususlar meâlen şöyledir: "Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere andolsun!" (ez-Zâriyât 51/1-4)

³¹ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 26/338.

³² Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1983), 3/82; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an hekkâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, (Beyrût: Dâru İhyâi'Türâsi'l-Arabî, 1997), 4/398.

³³ Râzî, Mefâtihi'l-Gayb, 28/195.

³⁴ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 26/338.

³⁵ Hayrettin Karaman vd., Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, 5/119.

³⁶ Fetih 48/9.

³⁷ Taberî, Câmiu'l-beyân, 21/249-253.

³⁸ Ebû Ubeyde, Mecâzül-Kur'ân, 2/217.

³⁹ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 26/156.

³⁹ el-Fetih 48/9.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 19/305.

⁴¹ Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım,1979), 6/4413.

⁴² Nûh 71/13.

⁴³ Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, 3/188; Ebû Ubeyde, Mecâzül-Kur'ân, 2/271.

⁴⁴ Taberî, Câmiu'l-beyân, 23/294-295.

ummuyorsunuz/düşünmüyorsunuz?" manasını taşır ki bu bağlamda ayetin anlamı, "sizin için sevap gününde gerekli olmasına rağmen neden O'nu ta'zîm eden biri olmuyorsunuz?" şeklinde olur.⁴⁵

"Vakar" kelimesinin tefsire yansımalarına gelince bunun bir takım farklı anlamlara delalet ettiği görülür. Kur'an'da bir yerde zikredilen bu terim, anlam olarak Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmamak şeklinde öne çıkar. Nitekim Taberî de vakar kavramı hakkında, Allah'ın büyüklüğünü görmemek, hakkıyla O'na tazimde bulunmamak, O'nun büyüklüğünü bilmemek, imanın akıbetini/sonucunu beklemek ve O'na itaatte bulunmamak şeklinde farklı görüşleri nakleder. Son olarak da kendi tercihini, "size ne oluyor da Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz?" şeklinde belirtir. Burada Arapların kullanımını dikkate alarak, recânın zıt anlamda korku manasında kullanıldığına dikkat çeker.⁴⁶ Hasan el-Basrî (öl. 110/728) de ayetin anlamına, "size ne oluyor ki Allah'ı hakkıyla bilmiyorsunuz ve O'na şükretmiyorsunuz? şeklinde farklı bir yorum getirir.⁴⁷

"Vakar" kelimesinin anlam boyutuna gelince ayetteki "تَرْجُونَ" fiili de dikkate alındığında son dönem müfessirlerin bu husustaki farklı yorumları şöyle özetlenebilir:

a-Fiilin zâhirî anlamından hareketle "sevap ummaya" dayalı te'vil. Buradan hareketle anlam şöyle olur: Allah'ın sevabını ummuyorsunuz (O'nun azabından korkmuyorsunuz?) b-Ummak kelimesine dair "önem vermek" şeklinde yapılan te'vil. O halde buradaki anlam şöyle olur: Neden Allah'ın büyüklüğüne önem vermiyorsunuz? Yani önem verip de neden azabından korkmuyorsunuz? c-Vakar kelimesine "imanın akıbeti" anlamı verilerek yapılan tefsir. Dolayısıyla anlam şöyle olur: Neden imanın sonucunu beklemiyorsunuz? d-Son olarak "hesaba katmak" anlamında yorum öne çıkmaktadır ki, bu minvalde anlam: Ne oluyor size de Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz? şeklinde olur. Özellikle meâllerde bu son görüşün tercih edilip öne çıktığı görülür.⁴⁸

Son olarak "vakar/vakur" anlamına gelen "وَقَرْنَ" lafzı, "وَقَرَّ" formundan okunsa da bu lafız, aynı kökten değil, oturma ve iskân anlamında "قَرَّ" kökünden gelmektedir. Nitekim bu formda, Kur'an-ı Kerîm mu'cem fihristine dâhil edilmiştir.⁴⁹ Ahzâb suresindeki "(Ey Peygamberin hanımları) evleriniz de oturun. Daha önce Câhiliyye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın..."⁵⁰ ayette zikredilen "vkr", sözlüklerde olduğu üzere iskân etmek/oturmak şeklinde anlamlandırılmıştır. Bu bağlamda Ebû Müslim el-İsfahânî (öl. 322/934) bu fiile sebât anlamına gelecek şekilde "evinizde oturup bekleyin" şeklinde anlam vermiştir.⁵¹

Kırâat olarak bu lafız "وَقَرْنَ" şeklinde "kâf" harfi kesre ile okunduğunda anlam "vakar"a delalet eder. Âsım ve Medine ehlinin kırâati üzere fethalı olarak "وَقَرْنَ" okunduğunda oturmak/kalmak anlamına gelir.⁵² Ayetteki "وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ" ibaresinin kırâatine baktığımızda Medinelilerin geneli ve bazı Kûfeliler fethalı okumuşlardır. Bu kırâatte lafız "وَأَقْرُنَّ" manasında okunup fiilden birinci "râ" harfi düşürülmüştür. Dolayısıyla bu okunuşla "قَرَّ" kök fiiline "evlerinizde oturun" anlamı verilmiştir. Ancak Kûfelilerin ve Basralıların geneli bu fiili, manası "ey kadınlar vakar ve sekînet ehli olun" şeklinde kâf harfinin kesresi ile "وَقَرْنَ" olarak okumuşlardır. Taberî bu ayete dair ikinci kırâati tercih etmiştir. O, bu şekilde "vakarlı olmak" anlamında okumanın Arap dili kurallarına göre daha doğru olacağını söyler. Nitekim bu okuyuş, "وقر/vkr" den müştak olarak bir kişinin evinde vakarlı olması anlamına delalet eder ki misâl fiil olarak "قَرَّ" kipinde bu kökten geldiğinde vakarlı olmaktan emir olur.⁵³ Buradan hareketle ayetteki emir, "evinizde vakar, hudû' ve sükûnet sahibi olun" şeklinde anlamlandırılabilir.⁵⁴ Nitekim yakın dönem müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır (öl. 1942) da bu ayeti vakar ile ilişkilendirerek "(Ey Peygamberin hanımları) ataletle boşu boşuna oturmayın, yani vakarlı olarak evinizde oturun" şeklinde anlam vermiştir.⁵⁵

Buradaki hükmün kapsamında değinilecek olursa Hz. Peygamber'in hanımlarına hitaben zaruret dışında evde kalmaları/oturmaları, evden dışarıya çıkmamaları emredilmiştir. Bu konudaki zaruretin ibâha gerekçesi de insanların ve

⁴⁵ Mukayeseli olarak bk. Zemahşerî, Keşşâf, 4/620; Râzî, Mefâtihü'l-gayb, 30/138-139.

⁴⁶ Taberî, Câmiu'l-beyân, 23/294-297.

⁴⁷ Muhammed Ali eş-Şevkânî, Fethü'l-kadîr el-câmi' beyne'l-fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr (Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr,1998), 5/357.

⁴⁸ Şevkânî, Fethü'l-kadîr, 5/357; benzer yorumlara dair bk. İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 29/199-201; son te'vilin meâllere yansımaları konusunda bk. Hayrettin Karaman vd., Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, 5/466.

⁴⁹ Muhammed Fuad Abdalbâki, "krr", Mu'cemü'l-müfessir lielfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1988), 688.

⁵⁰ el-Ahzâb 33/33.

⁵¹ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, 29/200.

⁵² Ferrâ, Meâni'l-Kur'an, 2/342.

⁵³ Taberî, Câmiu'l-beyân, 19/96; benzer kırâat ve sarfa dair hususlar için ve çoğunluğun "وَقَرْنَ" şeklinde kesreli vakar anlamında okuması hususunda bk. Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Alûsî, Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve Seb'i'l-Mesânî (Beyrût: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 22/6.

⁵⁴ Ahmed b. Ali Ebî Bekir er-Râzî el-Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an, thk. Muhammed Sâdık el-Kamâvî Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1984), 229-230.

⁵⁵ Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 6/3891.

mü'minlerin arasını islah etme emrine binaen olduğu ayette zikredilmiştir.⁵⁶ Burada şunu da ifade etmek gerekir ki müfessirlerin bir kısmına göre "evde oturma emri" zahiren peygamber hanımlarına hitap olsa da emrin mülazımına bakıldığında diğer hanımlar da ayetin hükmüne dahil edilmiştir. Zira hadislerdeki beyanlar bunu teyit etmektedir.⁵⁷

Özetle müfessirlere göre iki kırâatinde doğru olacağından hareketle⁵⁸ kanaatimizce bu iki anlamın birleştirilmesi mümkün gözükmemektedir. O halde ayete "(Ey Peygamberin hanımları) evlerinizde vakarla oturun..." şeklinde anlam vermek yerinde ve maksada uygun olacaktır. Zira ayetin devamında Allah Teâlâ evde vakarlı duruşun nasıl olacağını "...Câhiliyye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazınızı hakkıyla kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resul'üne itaat edin. Ey Peygamber ailesi! Allah sizi sadece günaha dair kirden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor" şeklinde itaat ve ibadetlerin ifası üzerinden tadat ederek izah etmektedir. Bu şekilde ayette Peygamber hanımları üzerinden tüm mü'min kadınların evlerindeki vakur duruşuna dikkat çekilmektedir.

4. Vakar Kavramına Yakın Anlamda Kullanılan Lafızlar

Vakar kavramının, ahlâkî anlamlar çerçevesinde birtakım lafızlarla beraber ilintili olarak kullanıldığı görülür. Bu lafızları ana hatlarıyla şu şekilde izah ederek açabiliriz.

4.1. Hilm

Ahlâka dair önemli bir kavram olan "hilm/حلم", çoğunlukla "yumuşak huyluluk", "selim bir hal üzere olmak" anlamlarına gelir. Ancak ahlâkî bir kavramı olan hilm, asıl anlamda cehlin tam zıddına tekabül eder.⁵⁹ Halil b. Ahmed'e göre beşer için kullanıldığında yumuşak huyluluk anlamında sıfat olarak kullanılır. Allah için kullanıldığında ise, sabır anlamını ifade eder.⁶⁰ İbn Manzûr (öl. 711/1311) ise hilm ile akıl arasında ilinti kurarak "halûm" ve çoğulu "hulemâ" lafızlarının akl-ı selim olanlar için kullanıldığını; Allah için sıfat olarak kullanıldığında ise sabûr vezninde "çok sabırlı" olmak anlamına delalet ettiğini söyler. Bu bağlamda yaygın olarak hilm, "teenni ve akıl" şeklinde tanımlanır.⁶¹ Hilmin akılla bağlantısı düşünüldüğünde, düşüncesizliğin zıddı anlamında kullanılmıştır.⁶²

İstilahî olarak hilm, "öfke anında sakin olmak, zalime verilmesi gereken karşılığı ertelemek" olarak izah edilmiştir.⁶³ Yine "nefsi tutabilmek, öfke ve heyecana kapılmamak" olarak tanımlanmıştır. Örnek olarak Hz. İbrahim üzerinden hilmin gücüne ve ehemmiyetine dikkat çekilmiştir.⁶⁴ Psikolojik olarak nefsin mutmain olma halidir ki bu durumda gazap hali olduğunda söylemde müsamaha meydana gelir.⁶⁵ Dolayısıyla ahlâkî bir kavram niteliği olarak hilm, şiddetli öfke anında sakin ve öfkesine hâkim olmak şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁶ Sonuç olarak hilm, öfke anında ve zulme karşı duruşu ifade etmesi bakımından önemli bir kavram olup akla benzer anlamı ifade etmesi bağlamında zihni bir özelliğe sahiptir.⁶⁷

⁵⁶ Ebû Bekir İbnu'l-Arabî (öl. 543/1148), Rafizilerin Hz. Aişe'ye (r.a) karşı buldukları, Veda hacı (10/632) için yolculuğa çıkması ve Cemel (36/656) vakasına katılmasıyla evde oturma konusundaki ilahî emri ihlal ettiği şeklindeki mesnetsiz ithamlarını çürütür. Müfessir, Hz. Aişe'nin, necvâ sadakası ayetinde belirtilen insanların arasının islahı (en-Nisâ 3/114) ve Müminlerden iki grup savaştıklarında aralarını düzeltin (el-Hucurât 49/9) şeklindeki islah emrinden hareketle zarurete binaen evden çıkarak harbe katıldığını söyler. Buradaki islah emrinin muhatabının da sadece kadınlar olmadığını, erkek, kadın, hür ve köle herkesin bu emrin muhatabı olduğu şeklinde zarurete dair bu hususu teyit eder. Bk. Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnu'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2003), 3/568-570.

⁵⁷ Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an, 229-230; Âlûsî, Rûhu'l-meânî, 22/6; ayrıca bir bakış açısı olarak İslâm öncesi kültüre dair kadının evine ait olduğunun 7. Yüz yıl Arapların kadınlara dair telakkî ve tasavvurların bir uzantısı olduğu şeklindeki tarihsel yaklaşımlar konusunda bk. Emrah Dindi, Kur'an'da İslam Öncesi Kültür (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), s. 125-127.

⁵⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'an, thk. Ali Haydar Ulusoy (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2008), 11/340-341.

⁵⁹ Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 274.

⁶⁰ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 351.

⁶¹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 12/146.

⁶² İbn Düreyd, Kitâbu cemhereti'l-lüga, 565.

⁶³ Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcanî, Kitâbu't-tarifât (Beyrût: Mektebetü'l-Lübnan, 1985), 98.

⁶⁴ Ragıb el-İsfahanî, Müfredât, 129.

⁶⁵ Muhammed Ali et-Tehanevî, Keşşâfu Istilâti'l-funûn, thk. Ali Dehrûc (Beyrût: Mektebetü'l-Lübân, 1996), 1/706.

⁶⁶ Ali Çelebi Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî, Haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 101.

⁶⁷ Bk. Serpil Başar, "Kur'an'da Hilm Kavramı", Diyanet İlmî Dergi, 49/1 (2013), 85; yine "akıllı ve kültürlü olmakla kazanılan, beşerî münasebetlerde hoşgörülü, bağışlayıcı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî erdem" şeklindeki tanım ve kavrama dair geniş malumat için bk. Mustafa Çağrı, "Hilm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/33-36; ayrıca hilmin kavram kapsamı ve ahlâk ile diğer kavramlardan akıl, sefah, zulüm, adalet/güç kavramları ile ilintisi hususunda bk. Yakup Bıykoğlu, Câhiliyyeden Kur'an'a Ahlâk (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2020), 44-52.

4.2. Tevazu

Tevazu "v-d-a/وضع" kökünden, kendini küçük görmek anlamına gelir. Bir arkadaşının durumuna eğilmek ve ona aynı seviyede bakmaktır.⁶⁸ Fîrûzâbadî'ye (öl. 817/1415) göre ise tevazu kendini küçük/hakir görmek ve alçak gönüllü olmak demektir.⁶⁹ Türkçe lügatlerde büyülenmemek, alçak gönüllülük, gösterişsizlik anlamları öne çıkmaktadır.⁷⁰ Ahlâka dair bir tanım yapılacak olursa tevazu, insanın kendi isteği ile makam mevki bakımından kendisinden daha aşağıda olan kimselere büyülenmemesidir.⁷¹ Dolayısıyla bu özellikleri taşıyan kimselere de mütevazı kişi denir.

Sonuç olarak kibir ve azametın zıddı olan bu kavramın, Allah Teala'nın büyüklüğünü, bunun karşıtı olarak da insanın küçüklüğünü ve acziyetini bilmeye dayalı duygu ve düşünce⁷² şeklindeki tanımını, tevazunun/alçakgönüllülüğün ahlâk ve hâlet-i ruhiye boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.

4.3. Hudû'

Hudû' lafzı, "h-d-a/خضع" fiilinden türev olup kendini küçük (zillette) görüp teslim olmak, boyun eğmek demektir. Yine bu bağlamda bu lafız, kendini eksik bulan, küçüklüğe razı olan kişi anlamında da kullanılır.⁷³ Buradan hareketle her kendini küçük bulan hudû' sahibi olur.⁷⁴ Ayrıca huzur ve sükûnet bulmak, tevazu gibi anlamlara da delalet eder.⁷⁵ Hudû' nun en üst noktası zillete razı olmak şeklinde de ifade edilir.⁷⁶ Dolayısıyla Hudû' için tevazunun üst derecesi olduğunu söylemek mümkündür. Durum böyle olduğunda hudû' vasfı sayesinde birey, Rabbine karşı küçüklüğünü bilir, O'na boyun eğer ve şımarıklığa düşmeden erdemli bir şekilde kulluğunu idame ettirir.

4.4. İzzet-Ta'zîm

"İzzet/عزّة" lafzı, Allah için kullanıldığında yüce ve büyük olmak anlamında kullanılır. Diğer varlıklar bağlamında izzet ise, azlığı söz konusu olmayan her şeyi toplayan kendinde barındıran şey için kullanılır.⁷⁷ "Ta'zîm/تعظيم" lafzı nusret/yardım etmek manasına işaret ettiği gibi, ta'zîm, yüceltmek,⁷⁸ onurlandırmak, şerefli kılmak, saygı ve hürmette bulunmak anlamlarına da gelir.⁷⁹ Burada vakar ile bağlantı kurulduğunda saygınlık anlamının "izzet"e tekabül ettiği, vakarlı kimsenin izzet sahibi kimse anlamına geldiği söylenebilir.

4.5. Sükûnet/Sekîne

"S-k-n/سكن" kökünden gelen bu lafız, huzur/refah içinde olmak ve vakarla hareket etmek demektir. Dolayısıyla bu vasfı haiz kimselere huzurlu ve vakur kimse denir.⁸⁰ Vakur, sükûnete ermek, refah-mutluluk yanında emn (güven) anlamını da ifade eder. Bu duruma eren kimseye de sükûnet buluşuna dair sıfat olarak "sâkin adam" denir.⁸¹ Mutmain olmak, huzura kavuşmak anlamına da gelir.⁸² Yine farklı bir bakışla "O, sekîneti, mü'minlerin kalplerine indirdi/أنزل السكينة في قلوب المؤمنين" ayetinden hareketle "sekîne" lafzına, akıl diyenler olduğu gibi, "kalpler ancak Allah'ı zikirle huzur bulur"⁸⁴ ibaresindeki rûhî durumdan

⁶⁸ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 4/378.

⁶⁹ Fîrûzâbadî, Kâmusu'l-muhît, 772.

⁷⁰ Mehmet Doğan, Temel Büyük Türkçe Sözlük, 766.

⁷¹ Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî, 102; Ömer Nasûhî Bilmen, Dîmî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), 29; ayrıca bu kavramın zıddı olan kibir, 'ucb, fahûr, tas'îr lafızları ve tevazünün, Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedîd bağlamında ahlâkî önemi ve anlam yansımaları konusunda bk. Celil Kiraz, Kur'an'da Ahlâk İlkeleri, (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 317-322.

⁷² Ahmed Rifat, Tasvîr-i Ahlâk (Dersâadet/İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1309/1891), 79.

⁷³ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 1/417.

⁷⁴ İbn Dureyd, Cemheretü'l-Lüga, 606.

⁷⁵ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, es-Sihah, thk. Ahmed Abdülgafûr 'Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1990), 1204.

⁷⁶ Zemaşşerî, Esâsu'l-belagah, 253.

⁷⁷ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 3/145.

⁷⁸ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 3/186.

⁷⁹ Cevherî, es-Sihah, 1988.

⁸⁰ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 2/261.

⁸¹ Ezherî, Tezhibu'l-Lüga, 10/70; Zemaşşerî, Esâsu'l-belagah, 1/467.

⁸² Fîrûzâbadî, Kâmusu'l-muhît, 1206.

⁸³ el-Fetih 48/4.

⁸⁴ er-R'ad 13/28.

hareketle ıstılahta “artık korkunun son bulması” anlamına hamledildiği de görülür.⁸⁵ Tasavvuf ıstılahında ise bu lafız, “vakar, iç huzur”⁸⁶ anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Sonuç olarak vakur bir kimsenin, aynı zamanda sekînet sahibi olması nedeniyle vakar kavramının sekînete dair “uslu ve korkusuz” şeklindeki vasıfları da uhdesinde barındırdığını söylemek mümkündür.

4.6. Teenni

Teenni, vakar ile hareket etmek demektir. “E-n-y/أني” fiilinden teenni vezninde gelir. Halil b. Ahmed, bu kavram ile hilmin yakın anlamda kullanıldığına dikkat çekerek, bu kullanımın “bir kimsenin işlerinde acele etmemesi” anlamına delalet ettiğine dikkat çeker.⁸⁷ Bu da teenni ile hareket etmek anlamına gelir. “Rıfk”, “yumuşak davranmak”, “şefkatli olmak” anlamında da kullanılır. Nitekim Muhadram Şair Nabiğa el-Ca’dî (öl. 65/685[?]) bu konu da şiirinde şöyle der:

“Nazik ve şefkatli olmak huzur, temkinli olmak ise mutluluktur,

Nezakette teenni ile hareket et ki başarıya ulaşasın.”⁸⁸

Özetlenecek olursa teenni, herhangi bir işte acele etmeden vakar/temkin ile hareket etmek şeklinde tanımlamak mümkündür.

4.7. İn’âm ve Bereket

Nimetin artması ile vakar kelimesi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu husus, ihsanın artması ve çoğalması in’âm şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁹ Etimolojik olarak vakar kökünden hareketle “Evkara”, if’âl vezninde ağacın fazla meyveli olması anlamını ifade eder ki hurmaların çok oluşuna “evkaratu’n-nahle” denir.⁹⁰ Malum olduğu üzere hurmanın Arap coğrafyasında önemli bir besin kaynağı olmasına binaen nimet olarak bol oluşu bölge halkı için büyük önem arz eder.⁹¹ Dolayısıyla çokluk, hacim ve miktar olarak ağırlık anlamlarından hareketle bu terkinin vakar/îkâr ile ilişkisi “bolluk ve bereket” şeklinde ifade edilebilir.

5. Hadislerde Vakar Kavramının Anlam Alanı

Vakar kelimesi aynı kökten farklı türevleri ile hadislerde de geçmektedir. Vakar lafzı hadislerde hudû’/sekîne ve tevazu,⁹² ağırbaşlılık,⁹³ izzet-ta’zîm/yüceltmek⁹⁴ ve olgunluk⁹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Bunun yanında ise yan anlamlar şeklinde hilm ve sükûnet,⁹⁶ saygı ve ihtiram göstermek,⁹⁷ yerleşmek/oturmak ve sabit olmak⁹⁸ ve ağır gelmek⁹⁹ gibi aynı kökten farklı formlarda

⁸⁵ Rağb el-İsfehânî, Müfredât, s. 237.

⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 626.

⁸⁷ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 1/95; ayrıca teenni lafzına dair bir işte acele etmemek manasında “yavaş ve ağır davranmak” anlamına gelen “عَدْرٌ/gadr” kelimesinin etimolojisi konusunda bk. Osman Arpaçukuru, “Vefa ve Gadr Kavramları Üzerine Etimolojik-Semantik Bir Analiz Denemesi”, Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu/Peygamberimiz ve Vefa Toplumunu, ed. Fatma Atay vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 50.

⁸⁸ “الرَّفْقُ يَمُنُّ وَالْأَنَاةُ سَعَادَةٌ فَتَأَنَّ فِي رَفْقٍ تَلَقَّى نَجَاحًا”, Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 1/95; Zemahşerî, Esâsu'l-belagah, 1/37.

⁸⁹ Halil b. Ahmed, Kitâbu'l-Ayn, 4/244.

⁹⁰ Zemahşerî, Esâsu'l-belagah, 2/349; Ezherî, Tezhibu'l-lüga, 9/279.

⁹¹ Arap coğrafyasında hurmanın ehemmiyeti ile ilgili geniş bilgi için bk. Emrah Dindi, Arap Coğrafyası ve Kur'an (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 73-79.

⁹² /والْفَخْرُ وَالْحَيْلَاءُ فِي أَصْحَابِ الْإِبِلِ، وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَصْحَابِ الشَّاءِ” /Kendini beğenme ve büyülenme deve sürüsü olan bedevilerde; sükûnet ve vakar ise koyun sahiplerinde görülür.” Bk. Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî (İstanbul, Çağrı yayınları; Tunus: Dâru Sahnûn, 1992/1413), “Megażî”, 74 (No: 4388); Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, Sahîhu'l-Müslim, thk. Muhammed Fuad Abdulkâki (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), “İmân”, 91 (No: 52)

⁹³ /Sizler, kâmeti duyduğunuzda acele etmeyiniz. Lakin namaza sükûnet ve vakar içinde gidiniz. Yetiştiginiz kadarını kılınız, yetiştiremediğiniz kısımları daha sonra tamamlayınız.” Bk. Buhârî, “Ezân”, 21 (No: 636); Müslim, “Mesâcid”, 154 (No: 602)

⁹⁴ “... وَأَيُّوعٌ عَلَى رَأْسِهِ تَأَجُّرُ الْوَقَارِ” /Ahirette şehidin başına vakar tâci giydirilir...” Bk. Muhammed b. İsa b. Sevrâ Mûsâ b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, Sünenü't-Titmiżî, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Fedâilü'l-Cihâd”, 25 (No: 1663)

⁹⁵ /.../Hz. İbrahim saçlarındaki beyazların vakar alameti olduğunu bilince: ‘Allah'ım! Öyleyse vakarımı artır’ şeklinde dua etti.” Bk. Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, el-Muvatta, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Ebu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 2004), “Sıfatu'n-Nebî”, 4 (No: 3408)

⁹⁶ /فَكَانَ هُوَ أَحْلَمَ مِنِّي وَأَوْقَرُ” /Hz. Ömer) şöyle dedi: Ebû Bekir benden daha hilm sahibi ve daha vakarlı idi.” Bk. Buhârî, Hudûd, 31 (No: 6830)

⁹⁷ /كُتِبَ لَهُمْ مَرْحَمَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَأُوتُوا كِتَابًا /Küçüklerine merhamet etmeyen, büyüklerine saygıda bulunmayan bizden değildir.” Bk. Tirmizî, “Birr”, 15 (1919)

⁹⁸ /أَكْشَمُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطَّوْرِ وَذَلِكَ أَوْلَى مَا وَقَرَّ الْإِيمَانَ فِي قَلْبِي” /Akşam vaktinde Hz. Peygamber'in Tûr Süresini okuduğunu işittim. İşte ilkin o zaman iman kalbime yerleşti.” Bk. Ahmed b. Hüseyin b. Ali Mûsa el-Horasanî el-Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/276 (No: 3065)

⁹⁹ /وَقَرَّ ذَلِكَ فِي نَفْسِي، فَجَلَسَ حَتَّى قَدَمُهُمْ أَمَامَهُ؛ لَيْلًا يَبْعَ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبَرِ” /Hz. Peygamber onların ayak sesini işitince, bu durum bana ağır geldi. Nefsinde en küçük bir

da kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber örneği üzerinden rivayetlerde "vakar" kavramı zikredilir. Peygamberlerin vasıflarından olması hasebiyle Hz. Peygamber'in vakarlı oluşunu hadislerde görebilmekteyiz. Şöyle ki bunlardan çoğu Kütüb-i sitte dışında kaynaklar da belirtilen hususlardır. Yine "vakar" kavramının diğer hasletlerle alakası, ilim-vakar ilişkisi,¹⁰⁰ vakarın hayâdan olması¹⁰¹ şeklinde hadis kaynaklarında ele alınmaktadır.

Bu husustaki hadislerin geneline bakıldığında Hz. Peygamber'in, bir Müslüman'ın vakarlı olması için olması gereken durumlar ve davranışlar üzerinde durduğu görülür. Bu konu da Hüseyin Vuruşkan, "Hadislerle Vakar Kavramı" adıyla yayımladığı makalesinde hadislerde zikredilen davranış modellerini, sadece rivayetlerin anlamlarını vererek vezir bir şekilde tadat etmiştir. Bunları ana başlıklar olarak:

Gülme konusunda aşırıya gitmemek, aceleci olmamak, yürürken ölçülü olmak, giyim kuşam ve dış görünümüne önem vermek, ses ve sözü yerinde ve güzel kullanmak, her sahada güçlü olmak, makam ve sorumluluğun hakkını vermek, boş ve lüzumsuz şeyleri terk etmek, hilm ile hareket etmek, görgü kurallarına riayet şeklinde sıralamak mümkündür.¹⁰²

Özet olarak hadislerde "vakar", Hz. Peygambere dair örnek bir davranış model vasfını haiz olmakla beraber; kavram olarak da hilm, teenni ve tevazu şeklinde lügatlerdeki benzer anlamlarda kullanılmıştır.

6. Kavramın Nüzul Sonrası Anlamı

Nüzul sonrası süreçte bu kavrama bakıldığında vakar lafzı, halim bir kişi hakkında kullanılmıştır.¹⁰³ Yine bu lafız, hilm manası yanında "ciddi" ve "sakin/ağırbaşlı olmak" anlamlarını da ifade eder.¹⁰⁴ Sözlüklerde "vakar" kavramına dair zıt anlam olarak bir ifadeye rastlanmasa da benzer çalışmalarda genel olarak vakar lafzının zıddı manasında "basitlik, seviyesizlik ve hafiflik" anlamlarına işaret edildiği görülür.¹⁰⁵ Kavramın, anlam alanının korumasını tespit için sonraki dönem şiirlere bakıldığında ise Şam şairlerinden İbn Ebî Husayne'nin (öl. 457/1065) divânında sağırılık anlamında "vekr" ve ciddiyet-ağırbaşlılık manasında "vakar" aynı kökten müştak olarak şu şekilde geçer:

وَلَقَدْ زَارَنِي الْمَشِيبُ فَمَا كَانَ وَقَارًا... بَلْ كَانَ فِي الْأَذْنِ وَقَرًا

"İhtiyarlık beni ziyarette bulundu, ancak (bana) hilm/ciddi bir duruş sergilemedi,

Bilakis kulaklarımda sağırılık meydana getirdi."¹⁰⁶

Nüzul sonrası ıstılahî/terim anlamda ahlâkî bir davranış ifade eden vakar, bir şeye teveccühte bulunulduğunda "teenni/sükûnet sahibi", "ağır başlı" olmak demektir.¹⁰⁷ Son dönem lügatlere bakıldığında vakar kelimesine "ağırılık" şeklinde sözlük anlamı verilmesi yanında; kavrama dair "haysiyetini muhafaza etmek", "temkinli hareket etmek"¹⁰⁸ şeklinde ahlâka dair tanımlamalar da yapılmıştır.

Sonuç olarak nüzul sonrasında vakar, ahlâk terimi olma özelliğini sürdürerek "ağır başlı", "ciddi", "olgun", "sükûneti koruyan" ve "hilm sahibi olmak" anlamlarında kullanılmıştır. Böylece nüzul sonrasında da vakar, ahlâka dair bir kavram olma özelliğini muhafaza etmiş, bu vasıfları haiz olan kimselere de "vakûr" denmiştir. Yine Tasavvuf ilmi açısından ise yukarıda belirtildiği üzere vakar kavramının sekîne lafzına benzer olarak "iç huzuru" anlamına delalet ettiğini de söylemek mümkündür.

kibir hissi oluşmaması için onları önüne geçirinceye kadar oturdu." Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Gazvinî İbn Mâce, Sünenü İbn Mâce, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (Kâhîre: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Mukaddime", 21 (No: 245)

¹⁰⁰ "وَتَعَلَّمُوا الْعِلْمَ، وَتَعَلَّمُوا لِلْعِلْمِ السَّكِينَةَ، وَالْوَقَارَ..." Bk. Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed Eyyûb et-Taberânî, Mu'cemu'l-evsat, thk. Târik b. İvazullah, b. Muhammed (Kâhîre: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 6/200.

¹⁰¹ "وَمِنْهُ سَكِينَةٌ" / Büşeyr b. Kâ'b'ın zikrettiğine göre: 'hikmet kitabında vakar ve sekînet hayadandır', yazılıdır." Bk. Buhârî, "Edeb", 77 (No: 6117); Müslim "İmân", 60 (No: 37); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. Ishâk es-Sicistânî, Sünenü Ebî Dâvud, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Edeb", 6 (4796); bu ifade ile vakar ve haya arasında güçlü bir bağın olduğu, bir kimsenin vakarlı oluşunu sağlayan en önemli unsurun haya olduğu kastedilmektedir. Bk. Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1379/1959), 10/522.

¹⁰² Hüseyin Vuruşkan, "Hadislerle Vakar Kavramı", Diyanet İlmî Dergi, 56/3 (2020), 850-877.

¹⁰³ Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan İbn Düreyd, Kitâbu cemhereti'l-lüga, thk. Remzî Münir Ba'lebekî (Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 1987), 797.

¹⁰⁴ İbn Fâris, Mu'cemu'l-mekâyisil-lüga, 6/132; ayetteki "vekarne fi buyûtükünne" vakar değil de evde oturma (cülûs), iskân etme anlamına delalet eder. Bk. Mu'cemu'l-mekâyisil-lüga, 6/132. Yine bu konuda bk. Ezherî, Tezhibu'l-Lüga, 9/280; Zemahşerî, Esasu'l-belagah, 2/349; Ragıb el-İsfahânî, Müfredât, 530.

¹⁰⁵ Vuruşkan, "Hadislerle Vakar Kavramı", 846.

¹⁰⁶ İbn Ebi Husayne, Divânu İbn Ebî Huseyne, 1/302.

¹⁰⁷ Cürcanî, Kitâbu't-tarifât, 275.

¹⁰⁸ Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1494; Doğan, Temel Büyük Türkçe Sözlük, 797.

Sonuç

Akademik araştırmalarda görüldüğü üzere son dönemlerde Tefsir ilmine dair semantik türü çalışmalara verilen önem artmaktadır. Zira Kur'ân'da zikredilen her bir kavramın ilk indiğı dönemdeki anlamı ile daha sonraki dönemlerde geçirdiğı anlam değişimlerinin tahlili ve tespiti, söz konusu kavramın anlaşılmasında önem arz eden bir husustur. Bu çalışma da "vakar" kavramının etimolojik olarak hangi anlamlara tekabül ettiğı, nüzul öncesi, nüzul süreci ve sonrasında hangi anlamlarda kullanıldığı, herhangi bir anlama dair değişime uğrayıp uğramadığı hususları ele alınmıştır.

Vakar lafzı kök anlamda Kur'an'da altı yerde ağırlık; bir yerde "yük"; bir yerde "saygı-ta'zîm" ve bir yerde de "büyüklük/yücelik" olarak toplam dokuz yerde geçer. Bir yerde de iskân etme anlamında "قَر/kr" ile kullanılmakta olup (el-Ahzâb 33/33), bu formda ise kırâat farklılıkları dikkate alındığında "vakûr olmak" anlamına delalet eder.

Nüzul öncesi şiirlere bakıldığında ise "vakar" olarak hilm ve ciddi olmak anlamında kullanılmıştır. Câhiliyye şiirlerinde bu kökten türeyen "tevkîr" lafzı ise nüzul sonrası ayetteki kullanımdan farklı olarak "oyuk/iz" anlamına geldiğı görülmüştür. Lügatlerde zikredilen hilm ve tevazu olmak üzere, hudû', izzet-ta'zîm, teenni, sekîne ve nimetin çokluğu gibi lafızların da semantik olarak vakar kelimesinin yakın anlam kapsam alanına girdiğı müşahede edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında, altı yerde "وَقَر/vkr" kökünden kulak (üzn) ile kullanıldığı, mecâzî olarak ağırlık/sağırlık anlamına geldiğı görülür. Kesreli olarak "وَقَر/vikra" lafzı ise Kur'ân'da "ağıır yük" olarak hakiki anlama delalet eder. Nitekim bu anlam, bulutlar yağmuru/suyu taşımaları vesilesiyle "yük taşıyanlar" şeklinde meâllere yansımaktadır. Kur'ân'da "tevkîr" lafzı ise saygı, ta'zîm/yüceltmek anlamında kullanılmaktadır. Ancak bunun nasr/yardım anlamına geldiğı de görülür. "Vakar" lafzı ise bir ayette geçmekte olup kavram anlamından ziyade, pek çok lügavî anlamlara delalet eder ki bunlar; sevap ummak, önemsemek, imanın akıbetini düşünmek ve hesaba katmak şeklinde sıralanabilir. Bu anlamlardan öne çıkan ise "hesaba katmak" şeklindedir. Bu bakımdan müfessirlerin çoğunluğu, "size ne oluyor da Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz?" şeklindeki ayet yorumunu tercih etmişlerdir.

Yine "قَر" kökünden gelen Ahzâb sûresi 33. ayetteki "وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ" ibaresinde Hz. Peygamber'in hanımları hakkında emir olarak gelen "وقر" kelimesi için Taberî ve Elmalılı başta olmak üzere bazı müfessirler, "evlerinizde vakarlı bir şekilde olmaları" anlamını tercih etmişlerdir. Kanaatimizce hem oturma hem de vakar kelimesi anlamına gelecek iki kırâat birleştirilip "(Ey Peygamberin hanımları) evlerinizde vakarla oturun..." şeklindeki anlamı dikkate almak daha uygun olacaktır.

Hadislerde ise bu kavram, lügavî anlamlara benzer şekilde kullanılmıştır. Şöyle ki hadislerde kök olarak vakar kavramı; Hudû' ve tevazu, ağırbaşlılık, izzet-ta'zîm ve olgunluk gibi anlamlarda kullanılmakla beraber, farklı formlarda sükûnet, saygı göstermek, oturmak, sabit olmak ve ağırlık gibi anlamlara da tekabül ettiğı görülür.

Son olarak belirtilecek olursa Câhiliye şiirleri ve sözlüklerde geçen "vakar" lafzı, Kur'ân ile benzer anlamlarda kullanılmıştır. Binaenaleyh "vakr"ın mecâzî anlam yüklenmesi ve "tevkîr" kelimesinin "saygıda bulunma" ifade etmesi dışında Kur'an'ın, bu kelimeye yeni bir mana katmadığı söylenebilir. Zira İslam öncesinde "oyuk" ve "iz bırakma" anlamlarında kullanılan bu lafza ayet taz'îm ve saygıda bulunma anlamını yüklemiştir.

Özetle bu çalışmada ahlâkî kavram olan "vakar" lafzının Kur'ân'da kök olarak; "kulakta ağırlık", "sağırlık"; "ağıır yük"; "ta'zîm", "yüceltmek", "saygı duymak", "azamet/büyüklük" ve son olarak da "hesaba katmak", "ummak" anlamlarında geçtiğı tespit edilmiştir. Burada bir öneride bulunmak gerekirse sonraki çalışmalara ışık tutması açısından "hikmet", "akıl", "iffet" ve "adalet" şeklindeki üst kavramların altında yer alan, "hilm", "tevazu", "sükûnet", "sebat", "teenni" ve benzeri diğer kavramların semantik olarak çalışılması; bunların cem edilerek Kur'ân'da bir ahlâk terimleri sözlüğü oluşturulması Tefsir literatürüne önemli oranda katkı sağlayacaktır.

Kaynakça | References

- Ahmed Rifat. *Tasvîr-i Ahlâk*. Dersâadet/İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1309/1891.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları, 1975.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyîd Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azim ve Seb'î'l-Mesânî*. 30 Cilt. Beyrût: İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Arpaçukuru, Osman. "Vefa ve Ğadr Kavramları Üzerine Etimolojik-Semantik Bir Analiz Denemesi". *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu/Peygamberimiz ve Vefa Toplumu*. ed. Fatma Atay vd. 47-89. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Bâhilî, Ebû Nasr Ahmed b. Hâtîm. *Divânu Zirumme Şerhu Ebî Nasr el-Bâhilî*. thk. Abdulkuddûs Ebû Sâlih. Cidde: Müessesetü'l-îmân, 1982.
- Başar, Serpil. "Kur'an'da Hilme Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi*. 49/1 (2013), 83-105.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali Mûsa el-Horasanî. *Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Bıyıkoglu, Yakup. *Câhiliyyeden Kur'an'a Ahlâk*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2020.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Dîn ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh. *Sahîhu'l-Buhârî*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı yayınları; Tunus: Dâru sahnûn, 1992/1413.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebî Bekir er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. thk. Muhammed Sâdik el-Kamâvî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1405/1984.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihah*. Thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr. Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 4. Basım, 1990.
- Cürcanî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *Kitâbu't-tarifât*. Beyrût: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Çağrı, Mustafa. "Hilme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/33-36. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Dindî, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Dindî, Emrah. *Arap Coğrafyası ve Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Doğan, Mehmet. *Temel Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1994.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî. thk. Muhammed Fuad Sezgin, *Mecâzû'l-Kur'an*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. Ishâk es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Davud*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Basım, 1979.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tezhibu'l-lüga*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mısıriyye, ts.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd. *Meânî'l-Kur'an*. 3 Cilt. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb. 3. Basım, 1983.
- Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusî'l-muhîd*. thk. Muhammed Naim el-Arkusûsî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Fuad Abdalbâki, Muhammed. "krr". *Mu'cemü'l-müfehres lielfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1988.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi* İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2002.
- Halil b. Ahmed, el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Abdulhamid Hindavî. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşeri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmu'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan. *Kitâbu cemhereti'l-lüga*. thk. Remzî Münir Ba'lebekî. Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebî Husayne, Ebu'l-Feth Hasan b. Abdillâh. *Divânu İbn Ebî Husayne*. thk. Muhammed Es'ad. Beyrût: Dâru Sâdir, 1999.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed. *Mu'cemu'l-mekâyisil-luga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. 13. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1379/1959.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Gazvinî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. 2 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, ts.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Ebu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 2004.

- Kınalızâde, Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*. Haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Kiraz, Celil. *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 24. Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ali Haydar Ulusoy. 19. Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2008.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. 5 Cilt. Beyrût: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ragîb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrût, Dâru'l-Marife, ts.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Soysaldı, H. Mehmet. "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi". *Kur'an ve Dil- Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*. 31-50. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2001.
- Sükkerrî, Ebû Saîd Hüseyin b. Abdillâh. *Şerhu Divanı Ka'b b. Züheyr*. Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002.
- Şemseddin Samî, *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 6. Basım, 1996.
- Şevkânî, Muhammed Ali. *Fethü'l-kadîr el-câmi' beyne'l-fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*. 5 Cilt. Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1998.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed Eyyûb. *Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. İvazullah, b. Muhammed. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin er-Türkî. 24 Cilt. Kahire: Dâru Hecr, 2001.
- Tehanevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu Istilâti'l-funûn*. thk. Ali Dehrûç. 2 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Lübân, 1996.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevrâ Mûsâ b. ed-Dahhâk. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Vardar, Berke. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimler Sözlüğü*. Ankara: Sevinç Basımevi, 1980.
- Vuruşkan, Hüseyin. "Hadislerle Vakar Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi*. 56/3 (2020), 841-882.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hekâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru lhyâi'Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *Esasu'l-belagah*. thk. Muhammed Bâsıl Uyûnu's-Sûd. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998..